
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Брачук А. О.*

магістр права,

Національний університет

“Одеська юридична академія”

(м. Одеса, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9842-7461>

УДК 339.5

DOI 10.26886/2524-101X.4.2018.1

ПРАВИЛА СОТ ЩОДО СПРИЯННЯ ТОРГІВЛІ: БАЗОВІ ЕЛЕМЕНТИ КОНЦЕПЦІЇ

В даній статті розглядаються основні елементи концепції сприяння торгівлі, реалізовані в Угоді про спрощення процедур торгівлі СОТ. Визначається зв'язок ідеї сприяння торгівлі із концепцією глобального управління та основними тенденціями встановлення глобальних стандартів публічного адміністрування. Характеризується багаторівнева система реалізації цієї Угоди на глобальному, регіональному та двосторонньому рівнях. Наводиться класифікація прикордонних та митних процедур та формальностей, що є об'єктами заходів сприяння торгівлі та аналізуються основні індикатори реалізації таких заходів.

Ключові слова: сприяння торгівлі, Світова організація торгівлі, митні формальності, прикордонні формальності, торговельні операційні витрати.

Anastasiya Brachuk. *The WTO Rules on Trade Facilitation: Basic Elements of the Concept.* – Article.

The present article provides the review of the main elements of the concept of trade facilitation, implemented in the WTO Agreement on Trade Facilitation. The

* **Anastasiya Brachuk**, Magister of Law, National University “Odessa Academy of Law”.

connections between the idea of trade facilitation and the concept of global governance and the main tendencies of establishing global standards of public administration are determined. The emerging of hybrid and private regulating bodies with respect to the trade facilitation standards are highlighted. A multilevel system for the implementation of this Agreement at the global, regional and bilateral levels is characterized. The classification of border and customs procedures and formalities that are the objects of measures for trade facilitation is presented.

Key words: trade facilitation, World Trade Organization, customs formalities, border formalities, trade operating expenses.

Брачук А. О. Правила ВТО по содействию торговле: базовые элементы концепции. – Статья.

В данной статье рассматриваются основные элементы концепции содействия торговле, реализованные в Соглашении об упрощении процедур торговли ВТО. Определяется связь идеи содействия торговле с концепцией глобального управления и основными тенденциями установления глобальных стандартов публичного администрирования. Характеризуется многоуровневая система реализации данного Соглашения на глобальном, региональном и двустороннем уровнях. Приводится классификация пограничных и таможенных процедур и формальностей, являющихся объектами мер по содействию торговле и анализируются основные индикаторы реализации таких мер.

Ключевые слова: содействие торговле, Всемирная торговая организация, таможенные формальности, пограничные формальности, торговые операционные расходы.

Набуття чинності у лютому 2017 р. Угоди про спрощення процедур торгівлі СОТ (Закон Про ратифікацію Протоколу про внесення змін до Марракеської угоди 2015), або в англійському варіанті Угоди про сприяння торгівлі (Agreement on Trade Facilitation 2014), що більшою мірою відображає її сутність, винесло на порядок денний питання реалізації Україною практичних заходів з імплементації її положень. Важливість запровадження положень цієї Угоди у національне законодавство обумовлюється не лише необхідністю дотримання нашою країною своїх зобов'язань в рамках СОТ, але й наближеністю ідей та принципів сприяння торгівлі загальній логіці тих структурних реформ щодо спрощення ведення бізнесу, які Україна намагається здійснювати останніми роками. Зокрема, О. Борисенко та О. Боркут, аналізуючи можливі перші кроки України з імплементації положень Угоди про спрощення процедур торгівлі вказують, що “кардинальні реформи у митній сфері, що містить у собі Угода зі спрощення процедур торгівлі... продиктовані не тільки міжнародними зобов'язаннями України, а й об'єктивною

необхідністю використання передового досвіду у сфері митних і прикордонних процедур” (Борисенко, Боркут, 2015, с. 29).

Не дивлячись на доволі широке обговорення даної проблематики на рівні профільних міністерств, вітчизняна правова наука поки що приділяє їй досить мало уваги. Принаймні, нечисленні поки що наукові розвідки у цій сфері стосуються, переважно, економічних питань. Зокрема, можна згадати дослідження щодо методології рейтингового оцінювання спрощення процедур міжнародної торгівлі (Несторшен, Туржанський, Бережнюк, 2017), або аналіз впливу спрощення процедур торгівлі на конкурентоздатність вітчизняної продукції (Ляшенко, 2018).

Разом з тим, важливим, на нашу думку, є аналіз базових ідей та принципів щодо сприяння торгівлі, які були покладені в основу Угоди про спрощення процедур торгівлі, адже їх правильна інтерпретація є запорукою ефективної реалізації практичних заходів щодо виконання встановлених Угодою правил та стандартів.

Більше того, Угода про спрощення процедур торгівлі не може вважатися цілковито новою, адже вона фактично розвиває та деталізує ті базові принципи, які були свого часу закладені до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі. Ця обставина, зокрема, підкреслюється у преамбулі Угоди про спрощення процедур торгівлі, де зазначається, що вона укладена з метою “роз’яснити та вдосконалити відповідні положення статей V, VIII і X ГАТТ 1994 року з метою подальшого прискорення переміщення, випуску та оформлення товарів, включаючи транзитні товари”.

У той же час, не дивлячись на те, що ч. 2 ст. 7 Митного кодексу України прямо передбачає здійснення державної митної справи з дотриманням прийнятих у міжнародній практиці та загальновищезначаних у світі норм і стандартів, проблематика реалізації окремих принципів угод розглядається у вітчизняній правовій науці доволі фрагментарно. Хоча, насправді, саме принципи є тим наріжним каменем, що визначає розвиток міжнародних або глобальних стандартів у всіх сферах публічного адміністрування, у т. ч. і у митному регулюванні ЗЕД. Зокрема, як зазначає Б. Кормич, “одним з основних драйверів процесу глобалізації адміністративного права у другій половині ХХ ст. виступили ідеї нео-лібералізму, які поєднували принципи вільної торгівлі із необхідним державним втручанням та повагою до суспільних потреб” (Кормич, 2018, с. 30). Більше того, можна стверджувати, що належна реалізація положень міжна-

родних угод або інших міжнародних інструментів, що стосуються митного регулювання, неможлива без правильного тлумачення та розуміння відповідних принципів, які дозволяють визначити ті результати, яких повинно бути досягнуто шляхом імплементації міжнародних стандартів, або наближення до них.

Разом з тим, у питаннях застосування норм та принципів СОТ безпосередньо у національному митному законодавстві, так само, як і у інших видах законодавства, що регулює питання прикордонних формальностей, важливе значення має розуміння та інтерпретація таких принципів саме на національному рівні. Це, зокрема, обумовлюється юридичною подільністю зобов'язань в рамках СОТ. Як зазначає Т. Газзіні, “вони дозволяють вибіркоче виконання та здатні впливати... на права одного або декількох, але не обов'язково всіх, інших членів СОТ. Адже завжди можна по-різному ставитись до товарів, що походять або призначаються для певних членів, або негативно впливати на торговельні інтереси деяких, але не обов'язково всіх, членів, ці зобов'язання можна розділити на низку двосторонніх відносин” (Gazzini, 2006, p. 727). Тож, країни-члени СОТ мають доволі широку дискрецію у питаннях реалізації своїх зобов'язань, особливо у тому, що стосується більш широких “нових” принципів та зобов'язань, як то тих, що впливають з Угоди про сприяння торгівлі СОТ.

При чому, слід відзначити, що подібну подільність підходів застосовують і до аналізу форм та способів реалізації принципу сприяння торгівлі. Так, наприклад, П. Шейхан вказує, що прихильники “багатостороннього” підходу вважають, що саме СОТ є належною організацією для адміністрування, імплементації та забезпечення сприяння торгівлі, оскільки “...природа сприяння торгівлі полягає у гармонізації юридичних та адміністративних процедур, то система повинна мати міжнародний масштаб та обов'язковий характер” (Sheikhan, 2008, p. 9). У той же час прихильники двостороннього підходу вважають, що регіональні торговельні угоди “є більш відповідними для забезпечення специфічних потреб кожної країни або регіону, і що сфера торговельної угоди може бути ширшою та одночасно більш ефективною, оскільки уряди зазвичай висловлюють додаткову політичну волю, коли займають більш активну роль” (Sheikhan, 2008, p. 9). Тож ми можемо стверджувати, що питання сприяння торгівлі може регулюватися щонайменше не трьох рівнях: 1) міжнародному або глобальному (СОТ, ВМО, ООН, тощо) який пов'язаний із встановленням універсальних стандартів в цій

сфері; 2) регіональному (ЄС, НАФТА та інші регіональні угоди щодо вільної торгівлі), в рамках якого визначають правила виконання прикордонних формальностей для відповідної групи країн; 3) двосторонньому (широкий спектр інструментів від міждержавних угод до узгоджень на рівні митних адміністрацій, або навіть керівництва пунктів пропуску через державних кордон суміжних країн), на якому визначається безпосередня організація пропуску товарів та транспортних засобів між двома країнами. Вирішення питань сприяння торгівлі на будь-якому з цих трьох рівнів має свої як сильні, так і слабкі сторони, адже з одного боку глобальна гармонізація прикордонних формальностей є ефективним інструментом поширення найкращих практик та методів, з іншого – регіональний та двосторонній підходи значно більшою мірою можуть врахувати конкретні потреби країни та її специфіку.

Власне кажучи, така концепція була покладена в основу офіційної позиції СОР під час переговорів щодо сприяння торгівлі та опрацювання відповідної угоди, в рамках якої передбачено поєднання глобального регулювання та максимальної уніфікації пов'язаних з цим адміністративних процедур із засобами врахування національної специфіки окремих держав. Так, зокрема, зазначалося, що оскільки кожен член СОР адаптує міжнародні зобов'язання через своє національне законодавство та має свої специфічні обставини, культурні та соціоекономічні імперативи "...є критичним, щоб індивідуальні обставини кожної країни були прийняті до уваги при створенні та імplementації ефективної координаційної та координаційної системи", тож визнавалося, що "Хоча успішний результат у справі сприяння торгівлі має базуватися на загальноприйнятих стандартах, це жодним чином не означає, що кожна країна має приймати абсолютно однакові адміністративні механізми для сприяння торгівлі" (WTO Trade Facilitation Negotiations Support Guide, 2005, p. 6). Тож в даній інтерпретації стандарти щодо сприяння торгівлі більшою мірою орієнтовані на результат (тобто як національні адміністративні процедури повинні впливати на зовнішню торгівлю), ніж на процес (у який спосіб повинні такі процедури трансформуватися).

Цікаве спостереження зроблено Ч. Сохном та Дж. Янгом в роботі "сприяння торгівлі в СОР та наслідки для країн, що розвиваються" щодо співвідношення процесів лібералізації торгівлі та сприяння торгівлі та відповідного складу акторів цих процесів. На їх думку, оскільки концепт сприяння торгівлі є набагато ширшим за концепт

лібералізації торгівлі, оскільки стосується не лише відкриття доступу на ринки, а й зняття неефективних адміністративних, технічних або фізичних обмежень та перешкод для торгівлі, це значно поширює і кількість сторін, які включені до одного або іншого аспекту сприяння торгівлі. “Через широкий спектр інтересів та інструментів сприяння торгівлі, сотні організацій – приватні, публічні, регіональні, багатосторонні – залучені до обговорення або імплементації сприяння торгівлі. Відповідні приватні міжнародні організації, які мають справу із сприянням торгівлі включають Міжнародну торговельну палату та асоціації транспортної галузі, які часто встановлює офіційні та неформальні міжнародні стандарти доставки” (Sohn, Yang, 2003, р. 146). Таким чином, реалізація заходів сприяння торгівлі повною мірою відображає сучасні тенденції розвитку глобальної адміністрації або глобального управління, однією з яких є поєднання правотворчої діяльності міжнародних організацій та міжнародного співробітництва національних регуляторних органів із “регулятивним впливом гібридних та недержавних суб’єктів” (Кормич, 2018, с. 27).

Слід зазначити, що в якості об’єкту заходів щодо сприяння торгівлі розглядається широкий спектр процедур та формальностей, що здійснюються на всьому ланцюгу постачання товарів, і багато досліджень присвячено саме аналізу системи та класифікації таких процедур. Наприклад, А. Грайнджер зазначає, що торговельне середовище Великої Британії включає більше ніж 60 окремих торговельних процедур. Такі процедури можуть бути орієнтовані на товари, транспортні засоби, що їх перевозять (судна, літаки, вантажівки, тощо) або їх операторів (водіїв, екіпажі морських та повітряних суден). Більшість з таких процедур є багатокомпонентними. Наприклад, вони часто включають попередні повідомлення та повні декларації. Так само митні імпорتنі та експортні процедури часто включають значну кількість додаткових контрольних заходів. Якщо врахувати їх всі, то кількість процедур може значно зрости (Grainger, 2007, р. 21). Цілком очевидно, що не всі подібні процедури стосуються митного регулювання, адже охоплюють і інші види державного регулювання руху товарів, транспортних засобів та осіб, а також певні аспекти функціонування прикордонної, митної та транспортної інфраструктури. Наприклад, той же А. Грайнджер виділяє п’ять “регуляторних категорій”, пов’язаних із зовнішньою торгівлею, кожна з яких включає певні види регуляторної діяльності:

1. Оподаткування (справляння мита, акцизного податку, інших непрямих податків, сплата мит та зборів, адміністрування фінансових гарантій);

2. Безпека (контроль щодо безпеки та контроль щодо контрабанди, заходи щодо небезпечних товарів, перевірка транспортних засобів, імміграційні та візові формальності, ліцензування);

3. Навколишнє середовище та охорона здоров'я (фітосанітарний, ветеринарний та гігієнічний контроль, заходи щодо безпеки здоров'я, контроль згідно Конвенції CITES, контроль за забрудненням з суден);

4. Захист споживачів (тестування товарів, маркування, перевірки щодо відповідності стандартам);

5. Торговельна політика (адміністрування кількісних обмежень, повернення податків, обмежувальні режими) (Grainger, 2008, p. 18).

Звісно будь-яка подібна класифікація є доволі узагальненою, адже конкретні переліки регулятивних заходів, що застосовуються, залежать від багатьох факторів, включаючи такі, як: особливості національного законодавства, походження товарів (у випадку регіональних економічних об'єднань або двосторонніх угод), особливі вимоги до окремих видів товарів, засіб та спосіб переміщення через митний кордон, обраний митний режим (процедура) тощо. Але, тим не менше, саме вирішення питання нерозумної кількості та складності внутрішньої структури відповідних процедур вважається одним із головних об'єктів застосування заходів сприяння торгівлі.

Окрема увага, в даному аспекті, приділяється питанням надання та обміну інформацією між урядовими агенціями та приватним сектором з питань переміщення товарів та транспортних засобів через державний та митний кордони. Адже подання та обмін інформацією є складовими елементами будь-якої митної або прикордонної формальності, тож саме їх уніфікація справедливо вважається одним з найбільш перспективних шляхів реалізації заходів сприяння торгівлі. Зокрема, за даними ЮНКТАД, середньостатистичне оформлення імпорту або експорту товарів включає “від 20 до 30 різних учасників, 40 документів, 200 елементів даних (30 з яких повторюються щонайменше 30 разів) та повторне введення від 60% до 70% всіх відомостей принаймні один раз” (Тапежа, 2004, p. 8). Зокрема, саме на вирішення цієї проблеми спрямована така окрема складова заходів зі сприяння торгівлі, як широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій та запровадження систем “єдине вікно”.

Важливим аспектом реалізації заходів із сприяння торгівлі є бачення тих результатів, які мають бути досягнуті та визначення відповідних критеріїв оцінки таких результатів. Відповідно до класичного визначення Б. Стаплеса “сприяння торгівлі включає зниження всіх операційних (трансакційних) витрат, пов’язаних із забезпеченням, регулюванням та адмініструванням торговельної політики”, а його головною метою є “зниження витрат на ведення бізнесу для всіх сторін шляхом усунення непотрібного адміністративного навантаження, пов’язаного із доставкою товарів та послуг через кордони” (Staples, 2002). Таким чином, саме витрати суб’єктів господарювання на переміщення товарів через митний кордон (інші, ніж встановлені податки та збори) виступають головним критерієм оцінки запровадження заходів із сприяння торгівлі. Хоча, слід зазначити, що усунення зайвих адміністративних навантажень, безумовно, позитивно впливає і на державні видатки, пов’язані із адмініструванням державних кордонів.

В цьому аспекті, з основних індикаторів оцінки результативності сприяння торгівлі більшість авторів вважає зниження торгових операційних витрат (*Trade Transaction Costs*). Зокрема, один з провідних фахівців ОБСЄ в цій галузі А. Клейтц виділяє цілу систему торгових операційних витрат, що можуть бути зменшені в рамках реалізації заходів щодо сприяння торгівлі, у яких виділяє прямі та непрямі витрати (Kleitc, 2003).

До прямих торгових операційних витрат даний автор пропонує включати:

- витрати щодо дотримання законодавства, пов’язані із поданням інформації та документів, потрібних для переміщення товарів, або пов’язаних платіжних засобів;
- збори на пов’язані з торгівлею послуги (наприклад, страхування, портовий менеджмент), на які може впливати політика уряду, як то обмеження операцій або конкуренції.

Що стосується непрямих витрат, пов’язаних із виконанням митних та прикордонних формальностей, то до даної категорії А. Клейтц включає наступні:

- процедурні затримки, включаючи час на митне оформлення та обробку вантажу, тобто витрати, пов’язані з ринковим життям товарів;
- недостатня передбачуваність природи, застосування або тлумачення правил та формальностей, що пов’язана із такими факторами, як непрозоре або довільне тлумачення.

– втрата бізнес-можливостей, пов'язана з тим, що затримки в одній країні можуть мати негативний ефект на протязі всього глобального ланцюга виробництва.

При чому, як самі витрати, так і можливий ефект від їх зниження є диференційованим в залежності від конкретної країни, із загальним правилом, що менш розвинуті країни створюють більші операційні витрати для бізнесу при переміщенні товарів через кордон, але одночасно можуть потенційно досягти більшого зменшення витрат від запровадження заходів сприяння торгівлі.

Слід зазначити, що після успішних процесів лібералізації торгівлі, як в рамках СОТ, так і в рамках регіональних торговельних об'єднань, операційні витрати на здійснення зовнішньоекономічних операцій стали співставними, а в деяких випадках і більшими за податкове навантаження на експорт або імпорт товарів. Так, зокрема, торгові операційні витрати, що припадають на виконання різного роду прикордонних формальностей при здійсненні зовнішньої торгівлі за різними методиками оцінюються в межах від 1,5 до 15 відсотків від вартості трансакції для країн ЄС та в межах від 7 до 10 відсотків в масштабах світової торгівлі (Milner, Morrissey, Zgovu, 2008). Тож не дивно, що після досягнення рівня середньозваженої ставки ввізного мита для розвинутих країн на рівні 3–4% саме операційні витрати, пов'язані із виконанням прикордонних формальностей з'явилися на порядку денному СОТ, адже вони фактично стали навіть більшим бар'єром ніж ввізні мита.

Відповідно, реалізація заходів із сприяння торгівлі повинна привести до зниження торгових операційних витрат, в залежності від країни, на 5,2%–10,7%, що складатиме від 2% до 3% вартості товарів, що імпортуються або експортуються (Milner, 2008). Таким чином, коли мова йде про заходи із сприяння торгівлі, фактично такі заходи спрямовані на зниження прихованих торговельних бар'єрів, ефект від якого може бути навіть більшим, ніж від зменшення офіційних тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі. Це, зокрема, підтверджується рядом досліджень, проведених в рамках АПЕК в середині 2000-х рр., згідно з якими, програми із сприяння торгівлі здатні забезпечити збільшення реального ВВП на 0,26%, що майже у два рази перевищувало очікуване зростання від лібералізації митних тарифів (Тапеја, 2004).

Таким чином, ми можемо окреслити декілька ключових аспектів, що обумовлюють реалізацію норм та принципів, передбачених Угодою про сприяння торгівлі СОТ.

По-перше, ідеї та принципи щодо сприяння торгівлі базуються на загальних тенденціях глобалізації, як в економічному її аспекті, так і в аспекті формування глобальних норм та стандартів щодо здійснення публічного адміністрування, що, зокрема, проявляється у широкому залученні недержавних суб'єктів до створення окремих норм та правил у цій сфері. Відповідно, і практична реалізація відповідних заходів можлива лише в рамках широкого публічно-приватного партнерства і співробітництва.

По-друге, норми Угоди про сприяння торгівлі СОТ залишають національним урядам широку дискрецію щодо практичних шляхів та способів їх практичної реалізації, акцентуючи увагу не на конкретних процедурних вимогах, а на результатах, які повинні бути досягнуті завдяки спрощенню, гармонізації та уніфікації митних та прикордонних формальностей.

По-третє, об'єктом на які спрямовані заходи щодо сприяння торгівлі є сукупність прикордонних та митних формальностей, що підлягають спрощенню, гармонізації та уніфікації. А результатом, та одночасно головним критерієм ефективності здійснення цих заходів повинно бути зниження прямих та непрямих торговельних операційних витрат імпортерів та експортерів, пов'язаних із виконанням відповідних формальностей та забезпеченням дотримання законодавства в сфері зовнішньої торгівлі.

ЛІТЕРАТУРА

- Борисенко, О.П., Боркут, О.В. (2015). Імплементация положень Угоди СОТ зі спрощення процедур торгівлі: перші кроки України. *Вісник НАДУ*, 4, 25-30.
- Закон про ратифікацію Протоколу про внесення змін до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі 2015* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 49-50, 456.
- Кормич, Б.А. (2018). Глобальне адміністративне право: ключові аспекти концептуалізації. *Lex Portus*, 1, 21-32.
- Митний кодекс України 2012* (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 32, 1175.
- Ляшенко, А.Ю. (2018). Упрощение процедур международной торговли как инструмент повышения конкурентоспособности отечественной продукции в условиях глобализации. *Економічний вісник Донбасу*, 1 (51), 66-73.
- Несторшен, І.В., Туржанський, В.А., Бережнюк, І.І. (2017). Підходи до рейтингового оцінювання спрощення процедур міжнародної торгівлі в Україні. *Modern Economics*, 3, 97-88. <<https://modecon.mnau.edu.ua/issue/3-2017/UKR/nestoryshen.pdf>>
- Agreement on Trade Facilitation. Annex to The Protocol Amending The Marrakesh Agreement Establishing The World Trade Organization 2014* (World Trade Organisation) WT/L/940.

- Gazzini, T. (2006). The Legal Nature of WTO Obligations and the Consequences of their Violation. *The European Journal of International Law*, 17, 4, 723-742.
- Grainger, A. (2007). Supply chain security: adding to a complex operational and institutional environment. *World Customs Journal*, 1, 2, 17-29.
- Grainger, A. (2008). Customs and Trade Facilitation: From Concepts to Implementation. *World Customs Journal*, 2, 1, 17-30.
- Kleitz, A. (2003). Costs and Benefits of Trade Facilitation. In Cosgrove-Sacks and Apostolov (Eds.). *Trade Facilitation: The Challenge for Growth and Development*. UNECE.
- Milner, C., Morrissey, O., Zgova, E. (2008). *Trade Facilitation in Developing Countries*. Research Paper. No. 08/05 <https://www.researchgate.net/publication/5199934_Trade_Facilitation_in_Developing_Countries>
- Sheikhan, P. (2008). *Trade Facilitation in the Multilateral Trading System – An Analysis of the Doha Round Negotiations on Trade Facilitation*. Master Thesis. School of Economics and Commercial Law University of Gothenburg. <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.623.9867&rep=rep1&type=pdf>>
- Sohn, Ch., Yang, J. (2003). *Trade Facilitation in the WTO and Implications for Developing Countries*. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Bangkok. <https://www.researchgate.net/publication/237305982_VIII_TRADE_FACILITATION_IN_THE_WTO_AND_IMPLICATIONS_FOR_DEVELOPING_COUNTRIES>
- Staples, B.R. (2002). Trade facilitation: improving the invisible infrastructure. In B. Hoekman, A. Matto, and Philip English (Eds.) *Development, Trade and the WTO: a Handbook*. Washington, DC: World Bank.
- Taneja, N. (2004). *Trade Facilitation In The WTO: Implications For India*. Working Paper No. 128. Indian Council For Research On International Economic Relations. <<https://core.ac.uk/download/pdf/6604769.pdf>>
- WTO Trade Facilitation Negotiations Support Guide*. (2005) Centre for Customs & Excise Studies, University of Canberra. World Bank. <http://customscentre.com/wp-content/uploads/2012/09/wto_trade_facilitation_negotiations_support_guide.pdf>

REFERENCES

- Agreement on Trade Facilitation. Annex to The Protocol Amending The Marrakesh Agreement Establishing The World Trade Organization* 2014. (World Trade Organisation) WTL/940.
- Borysenko, O.P., Borkut, O.V. (2015). Implementatsiia polozhen Uhody SOT zi sproshchennia protsedur torhivli: pershi kroky Ukrainy. [Implementation of the provisions of the WTO Agreement on Facilitation of Trade Procedures: The First Steps of Ukraine]. *Visnyk NADU*. [Herald of NAPA], no. 4, 25-30. [in Ukrainian].
- Gazzini, T. (2006). The Legal Nature of WTO Obligations and the Consequences of their Violation. *The European Journal of International Law*, 17, no. 4, 723-742.
- Grainger, A. (2007). Supply chain security: adding to a complex operational and institutional environment. *World Customs Journal*, 1, no. 2, 17-29.
- Grainger, A. (2008). Customs and Trade Facilitation: From Concepts to Implementation. *World Customs Journal*, 2, no. 1, 17-30.

- Kleitz, A. (2003). Costs and Benefits of Trade Facilitation. In Cosgrove-Sacks and Apostolov (Eds.). *Trade Facilitation: The Challenge for Growth and Development*. UNECE.
- Kormych, B.A. (2018). Hlobalne administratyvne pravo: kluchovi aspekty kontseptualizatsii. [Global Administrative Law: The Key Aspects of Conceptualizing]. *Lex Portus*, no. 1, 21-32. [in Ukrainian].
- Liashenko, A.Iu. (2018). Uproshchentye protsedur mezhdunarodnoi torhovly kak ynsument povysheniya konkurentosposobnosti otechestvennoi produktsyy v uslovyakh hlobalyzatsyy [Simplification of international trade procedures as an instrument for increasing the competitiveness of domestic products in the context of globalization]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu* [Economic Bulletin Donbas], no. 1 (51), 66-73. [in Ukrainian].
- Milner, C., Morrissey, O., Zgovu, E. (2008). *Trade Facilitation in Developing Countries*. Research Paper. No. 08/05. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/5199934_Trade_Facilitation_in_Developing_Countries
- Mytnyi kodeks Ukrainy 2012* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Customs Code of Ukraine 2012 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 32, 1175. [in Ukrainian].
- Nestorshen, I.V., Turzhanskyi, V.A., Berezhniuk, I.I. (2017). Pidkhody do reitnyhovooho otsiniuvannia sproshchennia protsedur mizhnarodnoi torhivli v Ukraini [Approaches To Rating Assessment Of Simplification Of International Trade Procedures In Ukraine] *Modern Economics*, no 3, 97-88. Retrieved from <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/3-2017/UKR/nestorshen.pdf>.
- Sheikhan, P. (2008). *Trade Facilitation in the Multilateral Trading System – An Analysis of the Doha Round Negotiations on Trade Facilitation*. Master Thesis. School of Economics and Commercial Law University of Gothenburg. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.623.9867&rep=rep1&type=pdf>
- Sohn, Ch., Yang, J. (2003). *Trade Facilitation in the WTO and Implications for Developing Countries*. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Bangkok. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/237305982_VIII_TRADE_FACILITATION_IN_THE_WTO_AND_IMPLICATIONS_FOR_DEVELOPING_COUNTRIES
- Staples, B.R. (2002). Trade facilitation: improving the invisible infrastructure. In: B. Hoekman, A. Matto, and Philip English (Eds.) *Development, Trade and the WTO: a Handbook*. Washington, DC: World Bank.
- Taneja N. (2004). *Trade Facilitation In The WTO: Implications For India*. Working Paper No. 128. Indian Council For Research On International Economic Relations. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/6604769.pdf>
- WTO Trade Facilitation Negotiations Support Guide*. (2005) Centre for Customs & Excise Studies, University of Canberra. World Bank. Retrieved from http://customscentre.com/wp-content/uploads/2012/09/wto_trade_facilitation_negotiations_support_guide.pdf
- Zakon pro ratyfikatsiiu Protokolu pro vnesennia zmin do Marrakeskoi uhody pro zasnuvannia Svitovoi orhanizatsii torhivli 2015* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Law on ratification of the The Protocol Amending The Marrakesh Agreement Establishing The World Trade Organization 2015 (Parliament of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. [Herald of Parliament of Ukraine], 49–50, 456. [in Ukrainian].

